BASLANǴÍSH KLASS OQÍWSHÍLARÍN TÁRBIYALAWDA TEATRDÍŃ ORNÍ

Yernazarov Nurlanbek Yesnazarovich – *assistent oqıtıwshı*
Muratbaeva Gúlnara – *magistr*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filiali

Tayanch so‘zlar: senariya o’yini, odob-ahloq tarbiyasi, jamiyat rivojlanishi, moliyaviy rivojlanish, barpo etish, nutq madaniyati, estetik tarbiya, emotsional rivojlanish.

Ключевые слова: сценарийная игра, нравственное воспитание, развитие общества, финансовое развитие, созидание, культура речи, эстетическое воспитание, эмоциональное развитие.

Key words: scenario game, moral education, social development, financial development, creation, speech culture, aesthetic education and emotional development.

Joqarı texnologiyalar dáwirinde hár túrli mádeniyattaǵı kontetntler insannıń ruwhıyatına kúshli tásir etip, insannıń jańasha pikirlewlerine, kózqarasınıń ósiwine túrtki bolıp atır.

Házirgi zamannıń texnologiyalarınıń insan psixikasına hám tárbiyasına unamsız hám unamlı tárepleri de bar. Mısalı, jańa texnologiyalar menen rawajlanıp kelgen insanlarda hár túrlı túrdegi stimullar hám konfiguraciyalarǵa tezlik penen juwap beredi. Bıraq ilimpazlardıń anıqlawınsha, kliplik pikirlew tárizine iye bolǵan insan dúnyanı pútkilley emes, bálki bir-birine baylanısı joq bolǵan waqıyalar izbe-izliginde qabıl etedi. Bul dúńyaǵa kózqaraslar baslawısh klass jasındaǵı balalarda ornatılǵanda, balalardıń dóretiwshilik baslamaların, ruwhıy etikalıq bilimniń, analitik hám logikalıq pikirlew qábiletin joytıw dárejesi asadı. Al, qanday jollar menen balalardı elektron qurılmalardan ajıratıp, olardıń bir-birine baylanıslı hám ajıralmas bolǵan haqıyqattı túsiniwine járdem beriw múmkin? Oqıwshılardı oqıw-teatr procesine baǵdarlaw, balalardıń unamlı emocional hám tárbiyalıq mashqalaların saplastırıwdıń nátiyjeli qurallarından biri esaplanadı. Teatr - ájayıp kórkem óner bolǵanlıqtan, ǵalabalıq tarmaq teatrdı barlıq tamashagóylerden ajırata almadı. Teatr zalları házir de adamlar menen tola, olar arasında kóplegen jaslar da bar. Teatr kórkem ónerine bolǵan muxabbattı mektepte oqıw waqtınan baslap úyretiw kerek. Bul haqqında V.A.Suxomli “balalar kórkem óneri ruwhıy proceslerdi, emocional-sezimlerdi hám yadlardı sırtqı kóriniste kórsetiw zárúriyatın qanaatlandırıwda nátiyjeli esaplanadı" degen pikirge aytıp ótken. [10,270] Oyın-kúlki, saxnalıq kórinisler balanıń óz turmısına tereń kirip keletuǵún júdá zárúrli mútajlik [3, 174 b]. Bul zárúrlikler tiylarında, balalardıń minez-qulqınıń formalanıwına teatrlardıń ornı bar. Bul maqalamızda teatrdıń balaǵa tásirin tómendegishe kórip shıqtıq. Scenariyalıq oyın: - bul málim bir kórkem ádebiyatqa baylanıslı kóriniske eliklew arqalı alıp barılıp intonaciya, mimika, ım-ishara -belgiler, dene háreketleri menen málim bir waqıynı suwretlep beriw ushın ótkeriletuǵın spektaklli oyın. Sssenariyalıq oyınlardıń balaǵa tásiri tómendegishe: Ádep-ikramlıq tárbiyası: Saxnalastırılǵan oyın balalardıń ádep-ikramlıq normalarına dus kelgende, durıs sheshim qabıl etiwine járdem beredi. Miyirim-shapat, hadallıq hám ádalat sıyaqlı ruwhıy qádiriyatlardı qáliplestiriwge tásirin tiygizedii. L.S.Vygotskiydiń pikirinshe sssenariyalıq oyın arqalı balanıń oyında sáwlelengen ádep-ikramlıq normaları ádep-ikramlıqtıń rawajlanıw zonasın jaratadı [2, 62]. Social rawajlanıw: Kommunikativ kónlikpelerdi hám toparda birge islesiw qábiletin rawajlandıradı. Balalar spektakldi tayarlawda óz-ara kelisiw júrgizedi, roldı bólistiredi hám basqalardıń pikirlerin húrmet etiwge úyrenedi. «Teatr iskerligi birgelikte dóretiwshilik etiw arqalı social kónlikpelerdi rawajlandırıwǵa xızmet etedi» [8,47]. Mısal: Saxna oyınında toparlıq tayınlıqtı muwapıqlıqtı talap etedi, bul bolsa sheriklik kónlikpelerin bekkemleydi. Emocionallıq rawajlanıw: Balalarǵa óz sezimlerin zárúrli ańlatıwǵa hám shıǵarıwǵa , sonıń menen birge, qaharmanlar tımsalı arqalı basqalardıń sezimlerin túsiniwge járdem beriw arqalı emocional intellektti qáliplestiredi. «Balalar ushın teatr - empatiya hám ózin basqarıwǵa úyrenetuǵun sezimler mektebi» [7,45]. Mısal: Bala unamlı yamasa unamlı qaharmanıń atqaratuǵun rolın oynaw arqalı sezimlerdi túsiniwge hám basqarıwǵa járdem beredi.

Dóretiwshilik hám oyda sawlelendiriw: Qıyallaw, syujetler jaratıw hám improvizaciya arqalı dóretiwshilik pikirlew oyda sawlelendiriwdi rawajlandıradı. «Teatrda oynaw oyda sawlelendiriwdi rawajlantıradı, balaǵa jańa dúnyalar jaratıw hám dóretiwshilik wazıypalardı sheshiw imkaniyatın beredi» [13,102]. Mısal: Quwırshaq spektaklinde balalar quwırshaqlarǵa xarakter dóretiw arqalı oylap tabıw qábiyleti rawajlanadı. Sóylew mádeniyatı:Tekstlerdi oqıp sózlerdi durıs,anıq hám tınıq aytıp úyreniw menen birge sóylew diksiyasi rawajlanadı. Dialog hám monalog arqalı sózlik rezervin jaqsılaydı. «Teatr shınıǵıwları sóylew mádeniyatın hám óz pikiriń isenimli ayta alıwına járdem beredi» [6,134]. Mısal: Saxna oyınlarında qatnasıw uyalshaq balalarǵa anıq hám emocionallı sóylewge járdem beredi. Estetik tárbiya: Spektakllerde qatnasıw barısında hám teatr obrazların jaratıw arqalı gózzallıq sezimin rawajlandırıp, kórkem óner menen tanıstıradı. «Teatr balalarǵa kórkem obrazlar dúnyasın ashıp beriw arqalı estetikalıq talǵamdı qáliplestiredi» [4,29] Mısal: Saxna bezewlerin jaratıw balalarǵa gózzallıqtı qádirlewge, estetikalıq hám etikalıq sulıwlıqtı qádirlewge úyretedi. Sın pikirlewdi rawajlandırıw: Saxna oyını balalardı qaharmanlardıń minez-qulqların analizlewge hám átirapında júz berip atırǵan waqıyalardıń mánis mazmunıń túsinip qarar qabıllawǵa úndeydi, bul bolsa sın pikirlew qábiletin rawajlantıradı. «Saxnalıq oyın, iskerlik forması retinde, balaǵa refleksiya hám analiz qılıw qábiletin rawajlandırıw arqalı social wazıypalardı modellestiriw imkaniyatın beredi» [14,124] Mısal: «Shalǵam» ertekine tiykarlanǵan rol oynawda balalar ne ushın bir-birine járdem beriw kerekligini talqılasadı, bunıń sebepleri hám aqıbetleri talqılanadı. Ózine isenim payda etiw: Saxna oyınlarında qatnasıw kópshilik aldında sóylew qáweterin jeńiwge járdem beredi hám óz salawatın bekkemleydi. Balalar ózlerin túrli roldi kórsetiwdi úyreniwedi, bul bolsa olarǵa óz isenimin asıradı. «Teatr iskerligi óz-ózin ańlatıw ushın sharayat jaratadı, balalarǵa óz potencialın ashıwǵa járdem beredi» [1,56]. Mısal: Quwırshaq teatırında, bala quwırshaqtı basqarǵanlıqtan qátelesiw háweteri azayadı. Sebebi, balalar quwırshaqlardı basqarǵanlıqtan, tamashgóylerdiń názeri quwırshaqta boladı, bala bolsa tamashagóylerdiń názerinen shette boladı. Qáweterleniwi, tınısshızlanıwı, qorqıwı hám úyatı basım bolǵan balalardı saxnaǵa alıp shıqpastan quwırshaq teatrında saxnanıń artında yaǵniy quwırshaqtı basqarıp teatrǵa biyimlesse maqsetke muwapıq boladı. Empatik qábiletlerdi rawajlandırıw: Saxna oyınıń bir túri retinde balalardı tárbiyalawda ayrıqsha ornı bar. Balalar quwırshaq yáki basqa shaxslardıń obrızına kiriw arqalı sol obazdıń sezimlerin ózinde sezinip kóredi. Quwırshaqlardı janlandırıp, obraz qahramanıń keypine kiriw arqalı empatiyası rawajlanadı. «Quwırshaq teatrdıń, obrazlı teatrdan balalar ushın ayrıqsha ózgesheligi, quwırshaqtı basqarıw arqalı bala basqalardıń sezimlerin qawipsiz oyın forması arqalı túsiniwdi úyrenedi» [4,29 b]. Mısal: Balalar quwırshaq qaharmanlarınıń quwanıshı hám qayǵısın sezinip hám quwırshaqlardıń ornına ózin qoyıp empatiyası rawajlanadı.

Mektep ortalıǵına biyimlesiw hám sociallastırıw: Saxna oyınları balalarǵa toparlıq iskerlik arqalı mektep ortalıǵına iykemlesiwge járdem beredi, toparǵa tiyislilik sezimi payda etedi. Bul óz gezeginde mektepke jańadan kóship kelgen balalar hám mektep bosaǵasına kelgen 1-klass oqıwshılarına ótkerilse maqsetke muwapıq boladı. «Teatr oyınları sociallasıwǵa kómeklesedi, toparlar arasında awızbirshilikti qáliplestiriw ushın sharayat jaratadı» [5,112]. Mısal:Toparlıq saxnalastırıw jańa kelgenlerge ulıwma dóretiwshilik wazıypa arqalı tezirek integraciyalanıwına járdem beredi. Oyda sawlelendiriw hám jeke qábiyletin rawajlandırıw: Saxna oyınları oyda sawlelendiriwdi xoshametleydi, balalarǵa ózleriniń gúrriń hám obrazların jaratıwǵa múmkinshilik beredi. Bul ásirese baslawısh klass oqıwshılarına zárúr. Sebebi, dóretiwshilik penen shuǵullanıw hám ózi qálegen obrazdı dóretiw mektepke muxabbatı kúsheytirip, bilim alıw motivaciyasın xoshametleydi. «Teatrdaǵı oyın bala ushın fantaziya dúnyasın ashıp beredi, bala teatrda kórkem ónerdi jaratıwshılarınıń birine aylanadı» [11,34]. Mısal: Improvizaciya yaǵnıy balalar gúrriniń dawamın oylap tabadı, balada tezlik penen oylap tabıw qábiyleti menen birge dóretiwshiligi rawajlanadı.

Álbette, balalardıń minez-qulqınıń formalanıwı menen birge balanıń álemdi tanıwında, qorshaǵan ortalıq penen qarım-qatnas qurıwında hám shaxs bolıp

jetilisiwinde teatrdıń ornı bólek. Hár bir ata-ana perzentleriniń keleshegi ushın balalardı teatr menen tanıstırsaq maqsetke muwapıq bolar edi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Боал А. Игры для актеров и не-актеров. — М.: Прогресс, 1998. — С. 56.
2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. — 1966. — № 6. — С. 62.
3. Ершова А. П. Обучение актера по системе П. М. Ершова: о секретах актѐрского мастерства. Петрозаводск, 2020. 174 с.
4. Караманенко Т.Н. Кукольный театр для детей. — М.: Просвещение, 1982. — С. 29.
5. Мудрик А.В. Социализация человека. — М.: Академия, 2006. — С. 112.
6. Подласый И.П. Педагогика начальной школы. — М.: ВЛАДОС, 2000. — С. 134.
7. Сац Н.И. Дети приходят в театр. — М.: Искусство, 1961. — С. 45.
8. Сац Н.И. Дети приходят в театр. — М.: Искусство, 1961. — С. 47.
9. Скаткин, М. Н. Скаткин, М. В. Голованов; под ред. Н. П. Кузина, М. Н. Скаткина, В. Н. Шацкой. Москва: Педагогика, 1980.
10. Т.Н. Кукольный театр для детей. — М.: Просвещение, 1982. — С. 34.
11. Эльконин Д.Б. Психология игры. — М.: Педагогика, 1978. — С. 102.

REZYUME. Ushbu maqolada boshlangich sinf o‘quvchilarini tarbiyalashda teatrlarning ahamiyati haqida ma'lumotlar berilgan. Bolalarning rivojlanishida odob-ahloq tarbiyasi, jamiyat rivojlanishi, moliyaviy rivojlanish, barpo etish qobiliyati, nutq madaniyati, estetik tarbiya, emotsional rivojlanishi uchun ahamiyati korsatib berilgan.

РЕЗЮМЕ. В этой статье приводятся сведения о роли театров в воспитании учеников начальных классов. В развитии детей закреплено значение нравственного воспитания, развития общества, финансового развития, созидательных способностей, культуры речи, эстетического воспитания, эмоционального развития.

SUMMARY. This article provides information about the role of theaters in the education of primary school students. The development of children emphasizes the importance of moral education, social development, financial development, creative abilities, speech culture, aesthetic education, and emotional development.

KITOBXONLIK MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KUTUBXONALARNING PEDAGOGIK ROLI

Sharipova Dilbarxan Atajanovna – *docent*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: kitobxonlik madaniyati, kutubxona, pedagogik rol, o‘qish motivatsiyasi, ma’naviy tarbiya.

Ключевые слова: культура чтения, библиотека, педагогическая роль, мотивация к чтению, духовное воспитание.

Key words: reading culture, library, pedagogical role, reading motivation, moral education.

Kirish. Bugungi kunda axborot texnologiyalari tez sur’atda rivojlanayotgani bilan birga, kitobxonlik madaniyati jamiyatning ma’naviy, intellektual va madaniy rivojlanishida muhim omil sifatida tan olinmoqda. Kitob o‘qish nafaqat shaxsning bilim salohiyatini oshiradi, balki uning tanqidiy fikrlash qobiliyati, axborotni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini ham mustahkamlaydi. Shu bois, kitobxonlikni targ‘ib qilish davlatning ijtimoiy-madaniy siyosati markazida turadi, chunki u milliy qadriyatlarni saqlash va yosh avlodni ma’naviy barkamol yetishtirish uchun strategik ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan davlat darajasida ham kitobxonlikni